

UNIVERZITET U TRAVNIKU

PRAVNI FAKULTET

**EKONOMSKE OSNOVE
DRŽAVE I PRAVA**

Doc. dr. sc. Edin Arnaut

UNIVERZITET U TRAVNIKU

PRAVNI FAKULTET

**POGLAVLJE –II
TEMELJNI EKONOMSKI POJMOVI I
PROBLEMI**

Doc. dr. sc. Edin Arnaut

Rijetkost i izbor

- Austrijski ekonomista **Karl Menger** (*Carl Menger, 1871.*) ustvrdio je dva pola ekonomske aktivnosti: ljudske potrebe i sredstva za njihovo zadovoljavanje. Faktički, kako je pisao **A. Maršal**, bogatstvo se sastoji od poželjnih stvari (dobara) koje direktno ili indirektno zadovoljavaju ljudske potrebe.
- Svi ekonomski problemi i dileme proizilaze iz činjenice da se ljudske potrebe stalno šire (praktično su neograničene) a da su dobra (ekonomski resursi) ograničena ili rijetka.
- **Potrebe** su osjećaj pomanjkanja neke stvari, dobra, usluge, koje osoba želi da ublaži ili otkloni. Nastaju kao rezultat nezadovoljstva (razdražljivosti) čovjeka, koja može biti uzrokovana fizičkim ili emocionalnim razlozima.
- **Dobra** su stvar ili usluge kojima se zadovoljavaju neke ljudske potrebe. Dobra se dijele na slobodna i ekonomska.

Slobodna dobra su ona dobra koja svojom količinom premašuju ljudske potrebe - (zrak koji udišemo, sunčevo svjetlo, voda).

- Priroda ih pruža ne zahtijevajući ljudske napore, a za njihovu upotrebu ne treba plaćati nikakvu naknadu. Ovakvih dobara je sve manje jer ih **čovjek osvajanjem prirode sve više pretvara u ekonomska dobra** (slučaj vode, npr.).
- Ni vazduh više nije uvijek slobodno dobro – prečišćava se u klima uređajima u stambenim i poslovnim prostorijama.
- **Ekonomska dobra** su rijetka jer ih ima manje nego što su ljudske potrebe (dakle, stvari ili usluge koje su željene i rijetke), pa stoga, jedino i predstavljaju predmet izučavanja ekonomske nauke. To su svi prirodni i, od strane čovjeka, proizvedeni resursi koji se koriste u proizvodnji dobara i usluga. U pitanju su, npr.: proizvodna oprema sredstva transporta i komunikacionih veza.
- **Definicija ekonomije** upućuje na najefikasniju upotrebu resursa, odnosno ostvarenje najboljeg izbora u njihovoj upotrebi, što znači da ekonomija rješava dva ključna problema:
 - a) **oskudnost resursa i**
 - b) **izbor (ekonomske odluke).**

Problem rijetkosti

- Problem rijetkosti se ispoljava u kontinuiranom jazu između obima zadovoljenih i nezadovoljenih želja, koji se ekonomskim napretkom smanjuje, ali se nikada ne rješava.
- Rijetkost dobara i usluga, kojima se zadovoljavaju brojne želje, potrebe i težnje, izviru iz oskudnosti resursa. Resursi su svi materijalni i nematerijalni izvori bogatstva, bilo da su nađeni u prirodi (sirovine) ili su proizvedeni ljudskim radom (zgrade, oprema, infrastruktura).
- Prema tome, tretman oskudnih resursa i problema izbora između alternativne upotrebe tih resursa, pokazuje:
ekonomiju kao nauku o racionalnom izboru, koja otkriva i unapređuje pravila kojima se ljudi rukovode u svom racionalnom ekonomskom ponašanju.
- Donošenje odluke o izboru pretpostavlja upoređivanje koristi i šteta, prihoda i rashoda, troškova i dobiti, tj. da koristi od datog izbora budu veće od troška, te da ljudi datim izborom treba da poboljšaju svoje ekonomsko stanje.

Potrebe

- **Potrebe** su osjećaj pomanjkanja neke stvari, dobra, usluge, koja može da zadovolji taj osjećaj pomanjkanja.
- **Ekonomске potrebe** se zadovoljavaju proizvodima i uslugama u ekonomskoj aktivnosti, a čine najznačajniji faktor koji utiče na povećanje proizvodnje.

Dobra

- **Dobra** su stvari ili usluge kojima se zadovoljavaju neke ljudske potrebe. Dobra se dijele na **slobodna i ekonomska**.
- a) **Slobodna dobra** su ona dobra koja svojom količinom premašuju ljudske potrebe.
- b) **Ekonomska dobra** su svi prirodni i, od strane čovjeka, proizvedeni resursi koji se koriste u proizvodnji dobara i usluga.

EKONOMSKI INPUTI (FAKTORI PROIZVODNJE)

- Ekonomski inputi, još se nazivaju faktori proizvodnje.
- To su resursi potrebni za proizvodnju dobara i dijele se na:
 1. *primarne ili izvorne* (rad, prirodni resursi) i
 2. *proizvodne ili izvedene* (kapital, preduzetništvo, tehnologije, obrazovanje...).

Primarni inputi

- **Primarni inputi** se kao rijetki privredni resursi unajmljuju ili kupuju za odgovarajuće naknade ili dohotke svojim vlasnicima.
- **Rad** je najširi pojam kojima ekonomisti označavaju različite fizičke i mentalne (umne) sposobnosti ljudi, koji se upotrebljavaju u proizvodnji dobara i usluga.
- **Prirodni resursi** se obično svode na *zemlju* kao prvi i najvažniji prirodni resurs.

Proizvodni ili izvedeni inputi

- **Kapital** je faktor proizvodnje koji poprima različita značenja i oblike.
- **Preduzetništvo** – njegova uloga se sastoji u **kombinovanju faktora proizvodnje – rada, kapitala i prirodnih resursa** – u svrhu njihove efikasnije upotrebe u proizvodnji dobara i usluga za druge.
- **Tehnologija** koja obuhvata ljudsko znanje primjenjeno u proizvodnji (proizvodno iskustvo – *production know-how*), uključujući metode transformacije *inputa* u gotove proizvode i usluge

Ekonomске aktivnosti

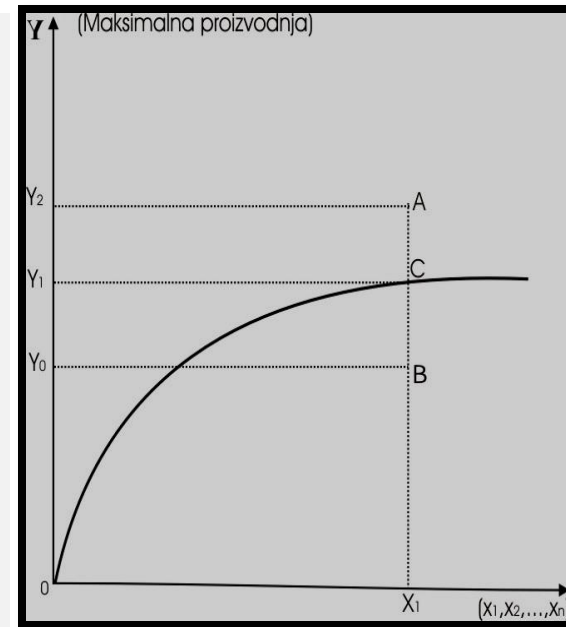
- **Ekonomska aktivnost** predstavlja svjesno i svrsishodno **djelovanje ekonomskih subjekata** (pojedinaца, preduzeća, države) u sferi **upotrebe oskudnih dobara**.
- U njene osnovne oblike ubrajamo:
 - **proizvodnju** - predstavlja organizovano djelovanje čovjeka na prilagođavanje dijelova prirode svojim potrebama, odnosno predstavlja proces stvaranja ekonomskih dobara,
 - **raspodjelu** - određuje veličinu udjela pojedinaca u tim potrebama.,
 - **razmjenu** - omogućuje pojedincu da dođe do onih proizvoda za kojim ima potrebu mijenjajući dio koji mu je pripao raspodjelom,
 - **potrošnju** - proizvodi postaju predmet pojedinačnog i zajedničkog korišćenja radi zadovoljavanja najrazličitijih ljudskih potreba..

Proizvodna funkcija

- S obzirom na oskudnost svih faktora proizvodnje, čovjek se u proizvodnji rukovodi općim načelom **ekonomičnosti** ili **ekonomske racionalnosti**, koje se svodi na ostvarenje što većih rezultata proizvodnje (*outputa*) uz što manji utrošak faktora proizvodnje (*inputa*). Dakle, u proizvodnji je zastupljen funkcionalni odnos između korišćenja faktora proizvodnje inputa i ostvarenih rezultata *outputa*.
- Riječ je o **proizvodnoj funkciji** koja pokazuje maksimalnu količinu proizvodnje nekog proizvoda koja se uz određenu tehnologiju, može ostvariti ulaganjem određenih količina proizvodnih faktora i izražava se slijedećom jednačinom:

$Y = f(K, L, t, \text{ itd})$ pri čemu je: **Y** = količina proizvodnje (*output*), **K** = kapital, **L** = rad (engl. *Labor*), **t** = tehnički progres

- Proizvodnu funkciju je moguće posmatrati sa **makroekonomskog i mikroekonomskog gledišta**.
- Sa makroekonomskog gledišta, proizvodna funkcija označava proizvodnju određene nacionalne privrede koja se ostvaruju na osnovu raspoložive kombinacije agregiranih (ukupnih) faktora proizvodnje, pri čemu proizvodna funkcija (Y) označava društveni proizvod. **Mikroekonomska proizvodna funkcija se odnosi na pojedinačni proizvod i pojedinačno preduzeće. Makroekonomska proizvodna funkcija čini zbir proizvodnih funkcija pojedinih preduzeća (svaki proizvod, preduzeće ili nacionalna privreda ima proizvodnu funkciju).**

Na osnovu kombinacije faktora proizvodnje (X1, X2 ..., Xn) moguće je ostvariti maksimalnu proizvodnju od Y1 (tačka C). Tačka A označava količine Y2 koje nije moguće ostvariti, a tačka B količine Y0 koje govore o nedovoljnom korišćenju proizvodnih kapaciteta.

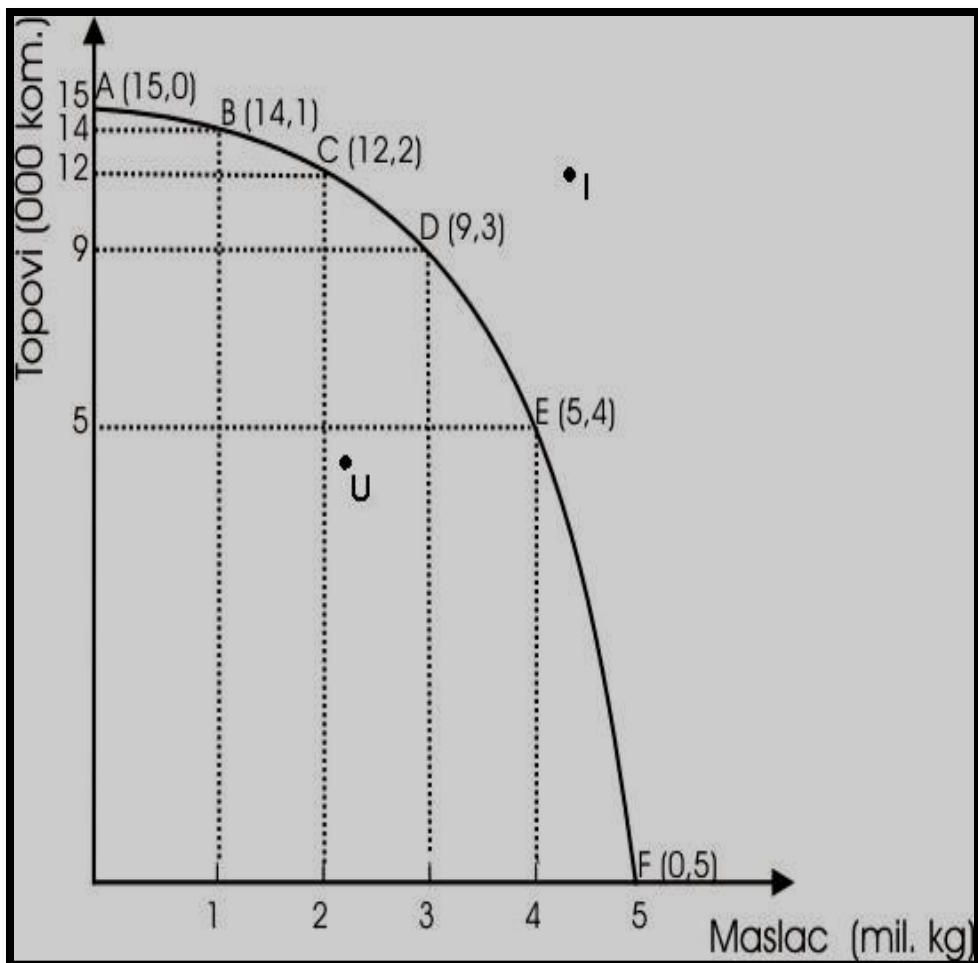
Marginalna analiza

- Iz marginalne analize je proizašao ***marginalni (granični) metod***, koji predstavlja skup tehnika analize primjenjenih u sferama ekonomskih pojava i odnosa, na osnovu korišćenja diferencijalnog računa, odnosno diferencijalnih jednačina.
- **Marginalna analiza pokazuje, npr., tok promjene troškova, obrta i profita, pri povećanju za jednu neznatnu, dodatnu (marginalnu) veličinu (npr. jedan komad namještaja u fabrici, jedna tona u rudniku), tako nastale promjene nazivaju se marginalni (granični) troškovi, marginalni obrt, marginalni profit, što ćemo razmatrati u slijedećem poglavlju.**
- **Marginalnom analizom se nastoji pokazati tok promjene troškova, obrta i profita.**
- **Ukupan nivo proizvodnog potencijala jedne nacionalne privrede ilustruje se pomoću *krive proizvodnih mogućnosti - KPM (production possibilities curve)***

GRANICA I KRIVA PROIZVODNIH MOGUĆNOSTI

- **Razumjevanje krive proizvodnih mogućnosti** – vojna potrošnja i civilna potrošnja
- Mogućnost proizvodnje topova kao vojne potrošnje i proizvodnje maslaca kao civilne potrošnje
- Ukupan nivo proizvodnog potencijala jedne nacionalne privrede ilustruje se pomoću *krive proizvodnih mogućnosti* - KPM (*production possibilities curve*).
- Ova kriva prati različite količine proizvoda koji se mogu efikasno proizvoditi uz postojeću tehnologiju i resurse. *Svaka proizvodnja koja se nalazi na krivi proizvodnih mogućnosti jeste efikasna proizvodnja.*
- Uz uslov pune zaposlenosti svih proizvodnih faktora (rada, zemlje i kapitala) moguće je povećati proizvodnju jednog dobra ili usluge samo smanjenjem proizvodnje drugog dobra ili usluge kako bi se oslobodili potrebni proizvodni resursi (**da bi se, npr., imalo više stanova moramo preusmjeriti resurse sa proizvodnje automobila na proizvodnju stanova**).
- Zbog boljeg razumijevanja problema izbora pretpostavimo da se društvo opredjeljuje između dobara za vojnu potrošnju i dobara za civilnu potrošnju, pri čemu su vojna dobra reprezentovana s topovima, a civilna s maslacem.

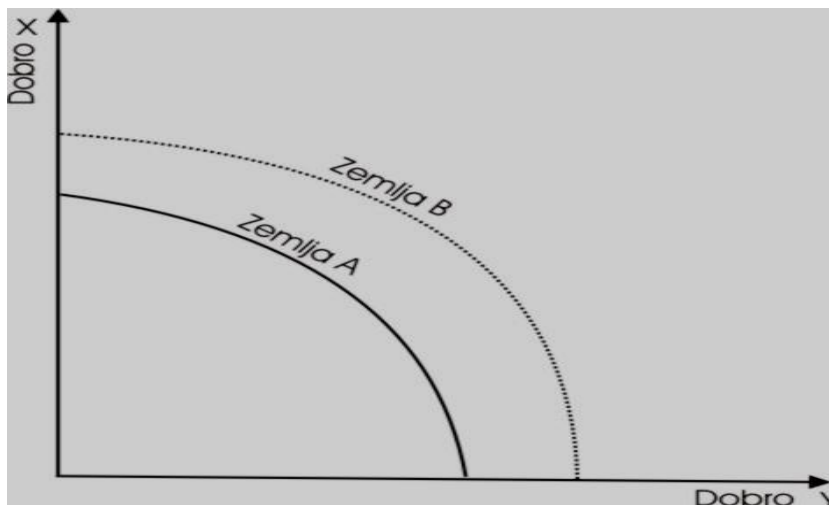
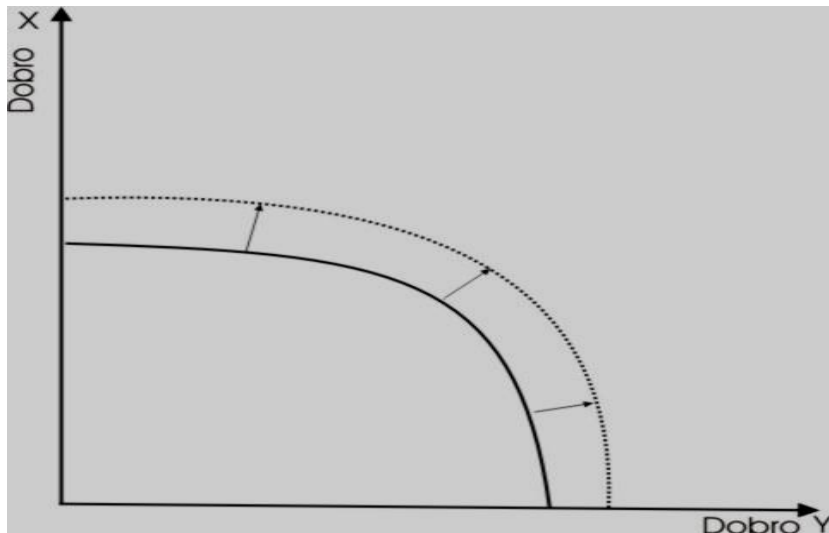
Granica proizvodnih mogućnosti

Mogućnosti	Maslac (u mil. kg)	Topovi (u hiljad. kom.)
A	0	15
B	1	14
C	2	12
D	3	9
E	4	5
F	5	0

Društvo može da troši više resursa na topove, ali samo tako što će smanjivati proizvodnju maslaca. Pretpostavimo da se resursi prvo usmjere na proizvodnju maslaca. Uz datu tehnologiju i date raspoložive resurse moguće je proizvesti maksimalnu (godišnju) količinu maslaca od 5 miliona kg. Ako bi se ovi resursi umjesto na maslac usmjerili za proizvodnju topova, tada bi mogli proizvesti petnaest hiljada topova. To su dvije krajnje mogućnosti, u sredini su mnoge druge. Ako smo spremni žrtvovati određenu količinu maslaca, možemo imati određeni broj topova. Ako smo spremni žrtvovati još više maslaca, možemo imati još više topova.

Translacija krive proizvodnih mogućnosti shodno tehnološkim promjenama

(1) *Translaciju KPM shodno tehnološkim promjenama.*

Pretpostavimo da društvo raspolaže ograničenim razvojnim mogućnostima, shodno potpunom iskorišćenju ekonomskih resursa (maksimalna angažovanost rada, zemlje i kapitala). U tom momentu društvo ne može funkcionisati u nekoj tački udesno van vlastite KPM.

- Ključno pitanje tada je da li i na koji način je moguće preći sa nižeg na viši nivo KPM?
- Takav prelaz je moguć prvenstveno intenzivnim tehnološkim promjenama, koje pomjeraju KPM udesno i naviše.

Trošak: Mjerenje troška

- **Ukupni prihod** definišemo kao iznos koji preduzeće stiče od prodaje svog *outputa* (gotovih proizvoda i usluga).
- Iznos koji se plaća za kupovinu *inputa* (plata radnika, sirovina, opreme) je **ukupni trošak**.
- Razlika između ukupnog prihoda preduzeća i njegovog ukupnog troška je **profit**:

$$\text{profit} = \text{ukupni prihod} - \text{ukupni trošak}$$

Fiksni i varijabilni troškovi

- *Ukupni ekonomski trošak* proizvodnje se sastoji od **fiksnog i varijabilnog troška**.
- ***Fiksni trošak*** je trošak koji se ne mijenja s dinamikom proizvodnje, visina mu je uvijek ista, a može ga se eliminirati samo s prestankom proizvodnje.
- ***Varijabilni trošak*** je trošak koji se mijenja ovisno od dinamike proizvodnje.
- Veći obim proizvodnje – veći ukupni varijabilni troškovi, i obrnuto, manji obim proizvodnje – manji ukupni varijabilni troškovi.

Marginalni troškovi

- ***Marginalni (granični) troškovi*** su dodatni troškovi po jedinici rasta ili smanjenja određene ekonomske aktivnosti.
- ***Marginalni (granični) prihodi*** su dodatni prihodi po jedinici rasta ili smanjenja određene ekonomske aktivnosti.
- ***Marginalni proizvod rada*** predstavlja povećanje obima proizvodnje u odnosu na povećanje broja radnika ili časova rada.
- ***Marginalni proizvod kapitala*** predstavlja povećanje obima proizvodnje u odnosu na povećanje ulaganja kapitala.

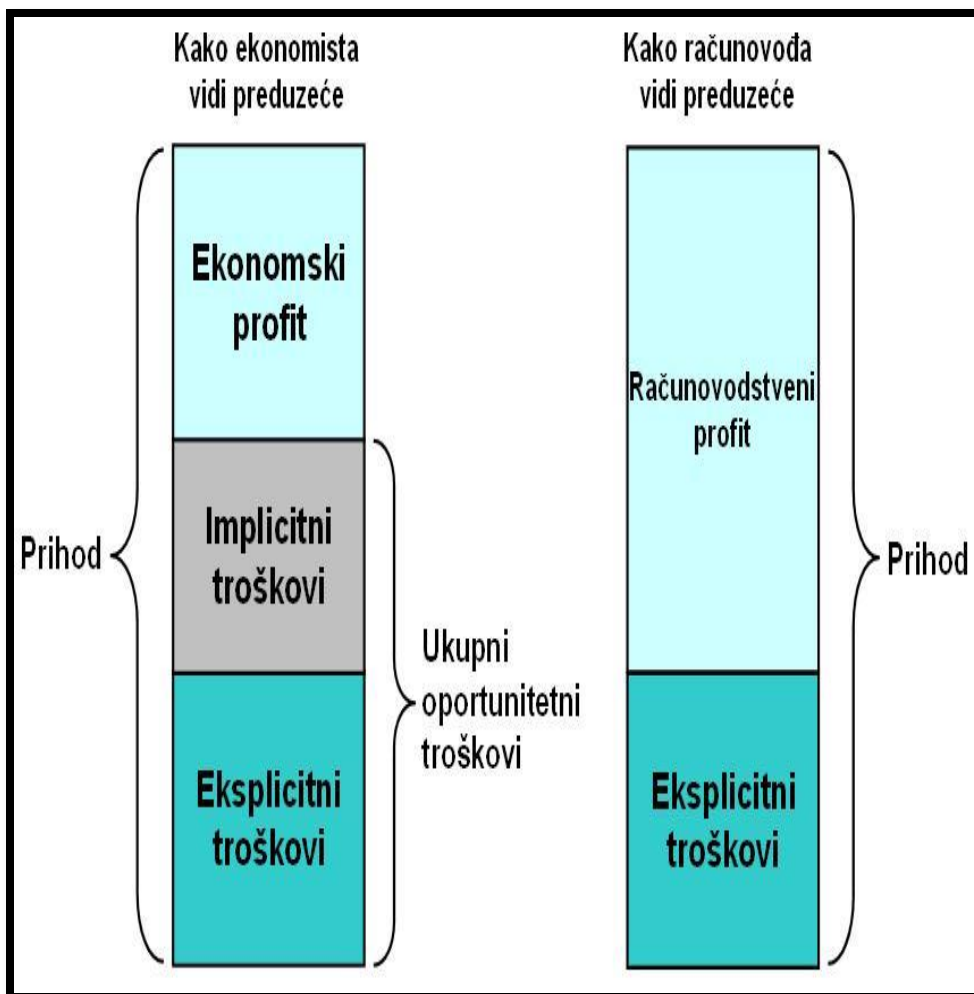
Oportunitetni trošak

- Oportunitetni trošak je, dakle, trošak koji snosimo ili žrtvujemo kada pravimo izbor ili donosimo odluke, odnosno čini vrijednost dobra ili usluge koje nismo koristili a mogli smo.
- **Svaka ekonomska aktivnost može se izraziti u obliku oportunitetnih troškova.** Kako su resursi ograničeni, suočeni smo s odlukama o upotrebi ograničenog vremena i dohotka. Subjektivne ocjene pojedinaca između ekvivalentnih mogućnosti nazivamo **preferencijama**. Raspoložuci određenim dohotkom, potrošač može, uz postojeće cijene različito kombinirati količine dobara koje želi imati.
- *«Donošenje odluke u svijetu oskudnosti zahtijeva od nas da žrtvujemo nešto drugo, tj. košta nas prilike da činimo nešto drugo. Ta izgubljena mogućnost naziva se oportunitetni trošak.»*
- **Oportunitetni trošak odluke pojavljuje se zato što sučeljavanje ograničenih resursa sa neograničenim potrebama nameće nam izbor jedne alternative i gubitka zbog odricanja od neke druge: «ako između aktivnosti X i Y odaberemo aktivnost X, gubitak koristi koje bismo imali izborom Y je oportunitetni trošak» (sticanja jedne robe/usluge jednak je izgubljenoj vrijednosti druge robe/usluge). /primjeri školovanja i investicionih kupovina./**

Ekonomski i računovodstveni trošak

- **Ekonomski trošak** – proizilazi iz troška propuštenih prilika
- **Ekonomska dobit** = računovodstvena dobit – *implicitni troškovi*
- **Računovodstveni trošak** – trošak iskazan i *finansijskim izvještajima preduzeća*

Ekonomisti versus računovođa

- Pri analizi uspjeha preduzeća, ekonomisti uzimaju u obzir **sve oportunitetne troškove**,
- A računovođe mjere samo **eksplicitne troškove**,
- što znači da je **ekonomski profit uvijek manji od računovodstvenog profita.**

Primjer...

Elementi	KM
a) Ukupna prihod	300.000
b) Eksplicitni troškovi	200.000
c) Računovodstvena profit (a-b)	100.000
d) Porez na dobit (30 % na bruto dobit)	30.000
e) Računovodstveni neto profit (c-d)	70.000

Elementi	KM
e) Računovodstvena neto dobit	70.000
f) Implicitni troškovi (50.000), i to:	
fa) izgubljene plate	30.000
fb) izgubljena kamata	20.000
g) Ekonomski profit (e-f)	20.000

- Kao zaposlenici u jednom preduzeću, osobe A i B primaju godišnju neto platu od 15.000 KM. Ove osobe odluče osnovati svoje preduzeće u koje ulože po 100.000 KM (ukupno 200.000 KM). U prvoj godini poslovanja sa svojim preduzećem ostvare ukupan prihod od 300.000 KM.
- Ostvareni troškovi iznose:
 - eksplicitne troškove (repromaterijal, plate) 200.000 KM,
 - porez na dobit 30 %
- Koliko iznose računovodstvena a koliko ekonomska dobit?
- Ovo su troškovi i dobit prema poslovnim knjigama. Međutim kako smo rekli, ekonomisti se bave ekonomskim troškom, odnosno troškom koji proizilazi iz propuštenih prilika. Dakle, treba izračunati oportunitetne troškove osoba A i B, budući da su propustili mogućnost angažovanja svog kapitala od 200.000 KM u neke druge svrhe. Ovaj iznos su mogli uložiti u bankarsku štednju i, uz godišnju kamatnu stopu od 10 %, ostvariti kamatu od 20.000 KM.

Zakoni prinosa

■ *Zakoni prinosa ili zakoni proizvodnje su:*

- (1) zakon opadajućih prinosa,**
- (2) zakon obima ili zakon masovne proizvodnje,**
- (3) zakon rastućeg prinosa i**
- (4) zakon konstantnog prinosa ili konstantnih troškova.**

Zakoni opadajućih, rastućih i konstantnih prinosa

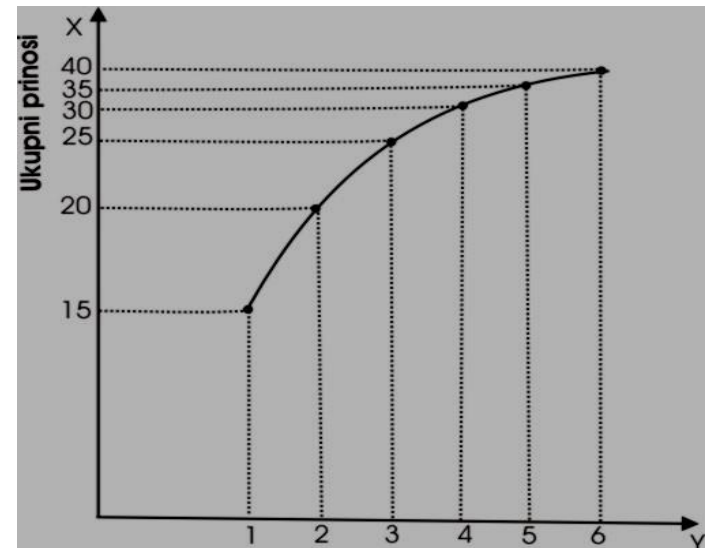
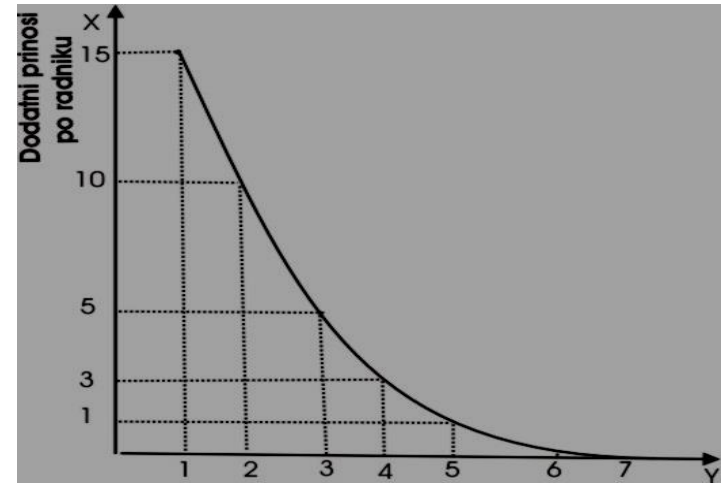
- **Zakon opadajućih prinosa** je jedan od najpoznatijih ekonomskih zakona.
- Pokazuje odnos između *inputa* (ulaganja) i *outputa* (proizvoda) u proizvodnom procesu.
- **Zakon opadajućih prinosa glasi:** *sa povećavanjem dodatne jedinice inputa dok se ostali inputi drže konstantnim, obim outputa po jedinici inputa se smanjuje.*
- **Zakon rastućeg prinosa ili zakon padajućih troškova glasi:** povećavanje u zaposlenju rada i kapitala rezultira srazmjerno većom produktivnošću odnosno progresivnim povećavanjem prinosa.
- Ako su oba zakona u međusobnoj ravnoteži, onda govorimo o **zakon konstantnog prinosa ili konstantnih troškova**, koji je vrlo rijedak i koji vrlo kratko djeluje.

Zakon opadajućih prinosa

U narednoj tabeli se vidi kako stalno dodavanje broja radnika dovodi do sve manje dodajnih, tj. opadajućih prinosa po hektaru obradive površine zemljišta

Potreban rad (broj radnika)	Ukupna količina prinosa (u tonama žita po ha)	Dodajni prinosi po radniku
0	0	-
1	15	15
2	25	10
3	30	5
4	33	3
5	34	1

Ukupni i opadajući prinosi

Ekonomija obima

- **Ekonomija obima (ekonomija razmjera, ekonomija velikih serija ili zakon masovne proizvodnje)** je specifična ekonomska zakonitost koja je po ekonomskim efektima **suprotna zakonu opadajućih prinosa**.
- Pod pretpostavkom da prosječni varijabilni troškovi ostaju nepromijenjeni, to i **prosječni ukupni troškovi u dugom roku opadaju pri povećavanju obima proizvodnje**.

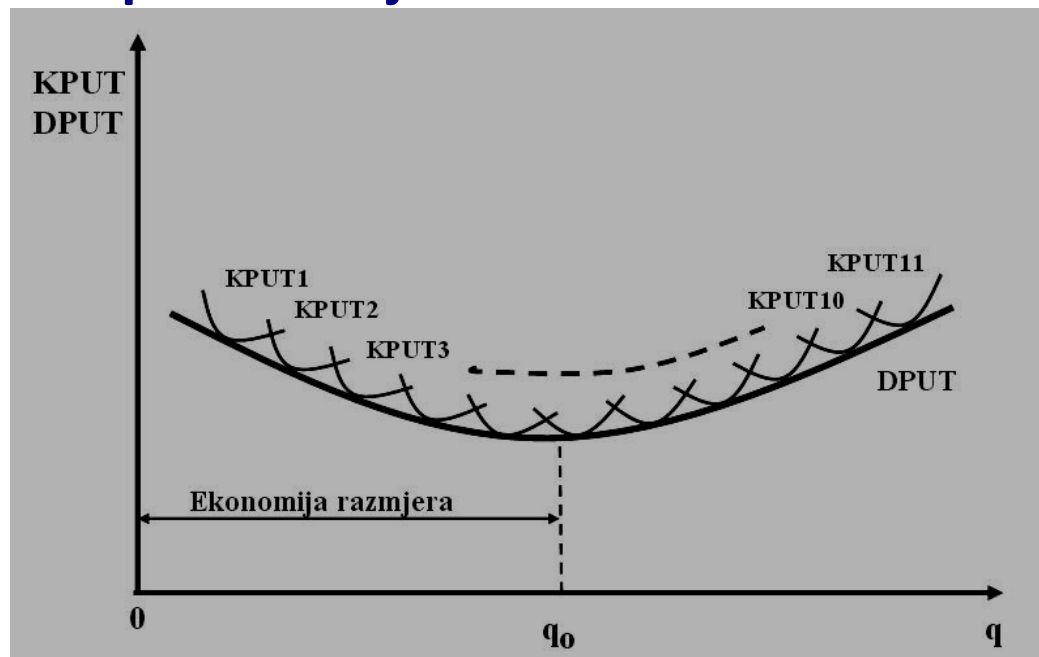
■ Grafički to izgleda ovako:

■ **KPUT**-kratkor. prosječni

ukupni troškovi

DPUT- Dugorocni prosječni

ukupni troškovi

Produktivnost, Ekonomičnost i Rentabilnost

PRODUKTIVNOST

- **Produktivnost** je pokazatelj uspješnosti poslovanja nekog preduzeća odnosno ekonomski princip koji teži da se ostvare određeni rezultati poslovanja sa minimalnim utrošcima radne snage.

Q = obim
proizvodnje
L = broj
zaposlenih
q = ostvarena
proizvodnja po
jedinici rada

$$P = \frac{Q}{L} - q$$

**Rentabilnost- pokazatelj
odnosa povrata prema
uloženim sredstvima.**

$$R = \frac{\text{Neto dobit}}{\text{prosječni ukupni kapital}}$$

EKONOMIČNOST

- **Ekonomičnost** – mjerilo uspješnosti poslovanja koji ima za cilj da pokaže stepen štedljivosti

$$E = \frac{\text{ukupni prihodi}}{\text{ukupni rashodi}}$$

Ekonomске institucije i transakcioni troškovi

- **Ekonomске institucije** su plod navika, običaja i propisa, koji determinišu pravila ljudske akcije i organizacije trajnijeg ekonomskog ponašanja. Najznačajnije ekonomске institucije su *vlasništvo i ugovori*.
- U najširem smislu, pod **transakcionim troškovima** podrazumijevamo uslove koji onemogućavaju da tržište obavlja svoju funkciju efikasno za sve subjekte. U užem smislu, transakcione troškove čine oni troškovi koji ometaju izvršavanje obostrano korisnih transakcija.
- Kao najznačajniji oblici transakcionih troškova pojavljujuse:
 - **Troškovi sticanja informacija**
 - **Troškovi po osnovu oporezivanja i regulatorne uloge države**
 - **Troškovi u vezi sa strukturom vlasničkih prava** na određenom segmentu ili tržištu u cjelini

Preduzetnički kapital

- ***Kapitalizam*** je poseban društveno-ekonomski sistem u kojemu se proizvode robe radi *profita* upotrebom kapitalnih dobara u privatnom vlasništvu i najamnog rada
- ***Liberalizam*** promovira učenje o ovozemaljskom «prirodnom poretku», kao pravu pojedinca na priznavanje svojih «prirodnih» nagona i sklonosti.
- ***Laisser faire – laisser passer (neka stvari teku svojim tokom)***
- Postoje četiri «stuba», tržišne ekonomije, koji istovremeno karakterišu principe (kapitalističke) demokratije u ekonomiji:
 1. **privatno vlasništvo,**
 2. **profit,**
 3. **sloboda izbora,**
 4. **konkurencija**

Ekonomске slobode

- **Slobodu** definišemo dvojako, i to kao:
 - ✓ odsustvo prinude ili prisile (negativna odredba slobode) i
 - ✓ slobodom izbora prema sopstenom nađenju (pozitivna odredba slobode)

Preduzetništvo

- **Preduzetnik** je osoba koja ima sposobnosti osnivanja preduzeća i na vlastiti rizik (sa svojim kapitalom) samostalno pokreće poslovne aktivnosti, organizirajući i kombinirajući faktore proizvodnje (rad, kapital, i prirodne resurse) u cilju ostvarenja zarade.
- **Preduzetništvo** je naziv za aktivnosti koje se sastoje u izvođenju inovacija, a pojedinci koji nose te aktivnosti su preduzetnici

UNIVERZITET U TRAVNIKU

PRAVNI FAKULTET

**POGLAVLJE –III
TRŽIŠTE I ANATOMIJA TRŽIŠNOG
SISTEMA**

Doc. dr. sc. Edin Arnaut

Pojam i klasifikacije tržišta

- Tržište je najprije definisano kao *mjesto razmjene* različitih roba.
- Tržište podrazumijeva *oblik razmjene* roba i usluga posredstvom novca, gdje važi istovjetnost cijena proizvoda iste vrste.
- Prema broju učesnika na tržištu i njihove tržišne moći obrazuju se različite *tržišne strukture* ili *tržišna stanja (tipologija tržišta)*:
 - *potpuna ili savršena konkurencija* (sa velikim brojem učesnika i na strani tražnje i na strani ponude);
 - *monopol* (jedan učesnik na strani ponude) i *monopson* (jedan učesnik na strani tražnje);
 - *oligopol* (mali broj učesnika strani ponude, koji su moćni) i *oligopson* (mali broj učesnika strani tražnje, koji su moćni);
 - *ograničena konkurencija* (mješavina potpune konkurencije i monopola, gdje veliki broj proizvođača nudi diferencirani proizvod).

- Sa gledišta ***intervencije države*** razlikujemo:
 - **tržište bez intervencije države** - *slobodno tržište*, u kome država ne određuje bitne odrednice poslovnih transakcija, npr. cijene i kamate, i
 - **vezano ili regulirano tržište**, ako država interveniše na tržištu administrativnim mjerama i propisima.
- Razvrstavanje tržišta prema ***materijalno-tehničkim kriterijumima*** se vrši na slijedeći način:
 - **globalna podjela tržišta obuhvata: tržište roba i usluga, tržište faktora proizvodnje (rada, kapitala i zemljišta), tržište novca i hartija od vrijednosti.**
 - prema teritorijalnom obuhvatu, tržište može biti: ***lokalno, regionalno, nacionalno i svjetsko tržište.***
 - prema obimu prometa, dijelimo: **trgovinu na veliko (*grosističko* tržište) i trgovinu na malo (*detaljističko* tržište).**
 - sa gledišta vrste robe, koje se na njemu razmjenjuju, razlikujemo, npr.; **tržište čelika, tržište nafte, tržište pšenice, tržište uglja, itd.**

Nelegalna tržišta, kvazi tržišta

- U ekonomijama nekih zemalja pojavljuju se pored legalnih ili pravih tržišta, i nelegalna tržišta, najčešće označena kao tzv. *crna* i *siva tržišta*.
- **Crno tržište** (*black market*) čine sva nelegalna tržišta koja nastaju kada su cijene fiksirane u smislu minimalnog ili maksimalnog nivoa, obično od strane vlade.
- Izraz **kvazi-tržište** dolazi otuda što su tržišta u komandnim ekonomijama bivših socijalističkih zemalja funkcionirala na znatno redukovanoj način od onih zemljama tržišne ekonomije

Mehanizam tržišta

- Tržište nastoji riješiti tri pitanja:
 - Šta će se proizvoditi?
 - Kako će se proizvoditi?
 - Za koga će se proizvoditi?

Funkcije tržišta

- **Informativna funkcija** tržišta se ogleda u pružanju sudionicima na tržištu opštih informacija o stanjima ponude i tražnje za određenom robom/uslugom.
- **Alokativna funkcija** pokazuje uticaj tržišta na racionalnu ekonomsku raspodjelu faktora proizvodnje (rada, prirodnih resursa i kapitala).
- **Selektivna funkcija** tržišta je selekcija samih privrednih subjekata, kroz odabir njihovih proizvoda i usluga na tržištu, a na osnovu tržišne konkurencije u kojoj opstaju samo efikasni (relativno produktivni) preduzetnici.
- **Distributivna funkcija** tržišta se, po pravilu, odnosi na primarnu raspodjelu nacionalnog dohotka, koja kroz proces tržišnog formiranja cijena faktora proizvodnje određuje dohotke njihovim vlasnicima

Kriterij za podjelu tržišta-5 kriterija:

- globalna podjela tržišta
- prema teritorijalnom obuhvatu
- prema obimu prometa
- prema razmjeni vrsta roba
- sa aspekta unosa-intervencije države

Cijena kao element privrede

- **Cijena** se definiše kao novčani izraz vrijednosti robe (vrijednost robe izražena u novcu) ili kao „stopa“ razmjene jednog dobra za novac“, što onda znači da je cijena, jednostavno, količina novca koja se traži – nudi za prodaju – kupovinu neke robe.

Teorija vrijednosti

- **OBJEKTIVNA TEORIJA** polazi od proizvodnje i njenih uslova, a u nju se ubrajaju TEORIJA RADNE VRIJEDNOSTI I TEORIJA TROŠKOVA PROIZVODNJE.
- Po **teoriji radne vrijednosti** vrijednost roba se objašnjava KOLIČINOM RADA utrošenog u proizvodnju te robe – opredmečen (MAŠINA) i živi rad koji se opredmečuje kao novostvorena vrijednost.
- Po **teoriji troškova proizvodnje** vrijednost roba se obračunava kao zbir troškova – inputa odnosno faktora proizvodnje koji nastaju da bi se proizvela neka roba.
- **SUBJEKTIVNA TEORIJA** vrijednosti objašnjava vrijednost-cijenu kao funkciju korisnosti rijetkih roba i ona polazi od potrošnje i potrošačevog stava o korisnosti i zadovoljavanju koju mu pričinjava odabrana roba.
- Slobodna dobra (vazduh, voda) nemaju vrijednost, dok ekonomska dobra imaju određenu vrijednost, koja za potrošače predstavljaju određenu korisnost (i neekonomska i ekonomska dobra).

HVALA NA PAŽNJI 😊

